

Szathmári István

Mindig a „forrás”-nál

Szekér Endre hetvenedik születésnapjára

1. Szekér Bandi nemsokára belép a „hetvenkedők” csoportjába, magam a nyolcvanadik év küszöbén állok. Minden bizonnyal ennek is része van abban, hogy az utóbbi években sajnálatos módon megritkultak a találkozásaink, de a rendszeresnek mondható levelezés megmaradt: levélben számolunk be egymásnak az országban, az értelmiség körében, az irodalomban és a családukban történekről, és természetesen küldjük egymásnak megjelent könyveinket. Az előbb jelzett sajátos kapcsolat már a hetvenes évek elejétől tart. Tehát csaknem három és fél évtizede, amikor Bandi az én irányítással kezdte írni bölcsész-doktori disszertációját a nominális stílusról, pontosabban ennek a Gárdonyi életművében való jelentkezéséről. Azaz stilisztikai jellegű értekezést kívánt írni.

2. Azóta is, most meg a köszöntés alkalmával különösen elgondolkoztam azon, vajon miért alakult ki közöttünk ilyen – talán mondhatom – mély és hosszan (életünk végéig) tartó barátság, hiszen – bár számosan doktoráltak nálam, és általában mindegyikük megtartott jó emlékezetében – ehhez hasonló példát keveset tudok felidézni. Erre a következő magyarázatot tudom adni. Isten, haza, nemzet, nép, múlt, hagyomány, erkölcs dolgában azonos nézeteket vallunk. Összeköt aztán bennünket a szépirodalomnak, benne a költészetnek és az ezek által megjelenített nyelvnek és stílusnak a szeretete. Azt sem hallgathatom el, hogy mindkettőnk életeleme a kutatáson kívül a tanítás, mégpedig bármilyen fokon: akár általános iskolában, akár gimnáziumban, vagy éppen tanulmányok, könyvek révén. (Ezért nem cserélte fel Szekér Endre a tanári katedrát a szerkesztői asztallal, ahogy én sem az egyetemi oktatást a csak kutatási hivatással.) Barátságunkhoz azonban nem kis mértékben hozzájárult Szekér tanár úr mindig derűs egyénisége, emberszeretete (mind a szerkesztőség, mind a lakásuk állandó találkozóhelye itthoni és határon túli írónak, költőnek, művészeknek), és még sorolhatnám tovább...

3. Engedtessek meg, hogy a stílussal, stilisztikával való foglalkozás szempontjából tekintsem át ezúttal ünnepeltünk eddigi munkásságát. Az említett doktori disszertáció ugyanis – amely nyilván szerzője korábbi érdeklődésének és ismereteinek az eredménye – valahogyan mintegy meghatározta Szekér Endre további kutatói útját. A stílus vizsgálata végigkíséri eddigi tudományos pályáját, mégpedig vagy úgy, hogy egyenesen ezt állítja a középpontba, vagy úgy, hogy nem a stílus vizsgálata áll ugyan a középpontban, de minden elemzésében, kritikájában ott van a kívánt mértékben.

Az előbbi csoportba tartoznak – megjelenésük időrendjében – a következő kötetek. A *Stilisztikai szöveggyűjtemény és példatár* (Tankönyvkiadó, 1970) című munka a stilisztika középiskolai oktatását szolgálja. Egyfelől kiegészíti az egyes stilisztikai kategóriákról, stílusjelenségekről a stilisztika-tankönyvben írtakat. Másfelől példákat közöl a stíluselemzésre, illetve alkalmas prózai és költői szövegeket ad az egyes jelenségekre, korstílusokra és stílusirányzatokra. Az összeállítást gondos szakirodalmi bibliográfia zárja.

A *Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben* (Tankönyvkiadó, 1988) – Lőrincze Lajos megállapítása szerint is – filológus munka, mert a szerző pontos adatokra épít; mert az egyes kategóriákhoz, jelenségekhez rövid tudománytörténeti háttérrel is ad; mert „leírja”, jellemzi a kategóriák akkori előfordulását, és mert megadja a legfontosabb szakirodalmat. Egyébként 233 költőnek – köztük nagyon fiatalnak is – egy vagy néhány, sokszor több versét, versrészletét vizsgálja abból a szempontból, hogy mennyiben képviselik a hagyományt, hogy milyen korábbi költői eszközöket és hogyan újítanak meg, illetve hogy milyen teljesen újjal élnek. Ez utóbbiak a következő nyelvi, stilisztikai, szöveg-tani, műfaji kategóriákban jelentkezhetnek: költői maszk, evokáció, paródia, játékosság, cím, mottó, hosszú vers, töredékes vers, lírai műfajok, népi motívumok, költői kép, az élő beszéd és a hivatalos stílus behatolása a költészetbe, prózavers, látható nyelv, illetve vizuális költészet. Megjegyzem, bár az akkori mának a költészetéről kapunk itt képet, egy kissé stílustörténet is ez a munka. A szerző ugyanis kitér röviden minden felsorolt jelenség múltjára, valamint a világirodalmi vonatkozásaira. Ezenkívül a tárgyalt harminc-negyven év már maga is történelem bizonyos értelemben, ezért Szekér könyvét ilyen értelemben stílustörténetnek is tekinthetjük.

Másként kerül fontos helyre a stílusvizsgálat a *Buda Ferenc* című kisonográfiaiban (1996). A szerző először arra utal – egy kissé már jelezve a vizsgált költő stílusát –, hogy Buda Ferenc „Az ősi siratók fájdalmas zokogásával, metafora-könnyeivel, imádságos szavaival...” búcsúzik barátjától, eszményképétől: Nagy Lászlótól. Buda Ferenc első kötetét, a *Füvek példáját* így jellemzi a szerző: egyik meghatározó vonása a gyerekkori szegénység élményének a feldolgozása. Közelebről valamiféle tiszta emberi hit konok megőrzésével, eszközeit illetően pedig a debreceni költői hagyománynak Csokonait és Fazekast idéző népiességek és a modern népi lírának a költői nyelvvel. Korai szerelmes verseit pedig – szintén Szekér megfogalmazásában – „a szerelmi vallomás közvetlensége, népdalszerű egyszerűsége, természetes szűkszavúsága” (19) teszi maradandóvá. Ezután jellemzi a szerző Buda valamennyi verskötetét, műfordítás- és prózakötetét, és közben mindig kitér a tárgyalt mű legfontosabb stilisztikai vonásaira. Így például Buda egyik legjelentősebb és legismertebb versével, a *Tanya-hazám* cíművel kapcsolatban találóan jegyzi meg, hogy az ebben „komor hangon elhangzó adatszerű összetett szavak, főnevek” nem azt a nominális stílust képviselik, „amely a Nyugat első nemzedékének impresszionista stílusát jellemezte... Buda versében ezek nem »futó benyomások«, nem »hangulatok«, hanem a szociografikus felméréshez hasonlítható súlypontozott adatok” (51). Aztán kitér a csupa nagybetűknek mint extralingvális eszközöknek a stilisztikai szerepére (55 kk.). És ami a mi szempontunkból ezúttal a legfontosabb: külön fejezetet szentel Buda Ferenc stílusvilágának az összefoglaló bemutatására *A költői nyelv „vasvilága”* címmel (110–120). Ebben először felsorolja, hogy a kritikusok mit mondtak eddig Buda stílusáról, majd foglalkozik a költő „vasvilágának” a kulcsszavaival (Gárdonyi megnevezése szerint: a reflektorszókkal), az alliterálásával, megszemélyesítéseivel, metaforáival; sajátos, újra szabott, mindig igazodó versmondataival, versszerkezeteivel, extralingvális eszközeivel, idegen szavaival és ezek versbeli stílusértékével.

Ismét másként érinti a stilisztikát *A stílus – az ember* (Bécs–Kecskemét, 2003) című sajátos tanulmánygyűjtemény. Sajátos, mert ahogy maga a szerző utal rá a bevezetésben: ebben a művében az írói egyéniség és a stílus szoros kapcsolatát vizsgálja meg, mégpedig műfajok szerint. Először a mai magyar líra stílusának a fő sajátosságait – mondhatnánk: újításait – emeli ki, igen találóan. Majd a regényt, aztán a terjedő napló és esszé műfajt elemzi, rámutatva, hogy a ma írói, költői széttörik a korábbi műfajok korlátjait, szinte a „műfajnélküliség” felé tartanak. Helyesen emeli ki azt a stílussajátóságot is, hogy napjaink kisprózája közelít az irodalmi színvonalú publicisztikához, illetve hogy az élő beszéd

behatol a szépirodalomba, sőt a tanulmányokba is. Elemzése során eleget tesz az általa is idézett stílusmeghatározásnak, amely Kárpáti Auréltól származik: „A stílus foglalatlan mindazoknak az ismertető jegyeknek, amelyekben egy művészi egyéniség, kor vagy műfaj spontán kifejeződik, másoktól elhatárolódik, felismerhetővé és megkülönböztetővé válik.” (8) Ilyenformán megismerjük író, költő és stílus összekapcsolódását, Füst Milán, Weöres Sándor, Pilinszky, Kányádi, Baka István, illetve Illyés, Márai, Gion Nándor, Temesi Ferenc, Sütő, Illés Endre, Herceg János stb. egy vagy több művét elemezve.

Szekér Endre nagyon benne él a mában, a ma szépirodalmában. Amúgy is jellemző rá a teljességre törekvés, a teljeset látás igénye. Elmondhatjuk, ha megjelenik mai költőtől, írótól arra érdemes kötet, ő azonnal kézbe veszi, és megírja róla a maga kritikáját. Ilyenformán se szeri, se száma az idevágó dolgozatainak. Összefoglalóan az én jelenlegi szempontomból csupán annyit jegyzek meg, hogy egyikből se marad el a valamilyen mérvű stílusvizsgálat. Ezúttal csak szemelgethetek ünnepeltünk efféle értekezéseiből.

Elsőként említem meg az *Erős várunk a vers* című tanulmánygyűjteményt (1991.), amely címével egyszerre idézi fel – joggal – az emlékezetes Kosztolányi-kötetet és a Luther kedvelte zsoldárt. Ebben a magyar vers átalakulását – stilisztikai átalakulását is – nyomozza, aztán a határon túli magyar irodalom néhány képviselőjét mutatja be, és sajátos módon elemzi a *Forrás* meghatározó munkatársainak egy-egy művét, sose feledkezve meg az általuk képviselt stílusról. Lássunk néhányat a *Forrás*ban és más folyóiratokban megjelent kritikáiból is. Ahogy maga a szerző jelzi: az 1989-ben napvilágot látott verseket teszi valamiféle képzeletbeli mérlegre *A hátha, a mégis, a remény* című dolgozatában (Forrás 1990/5. sz. 67–72), „hogyan mutatnak meg e változó világból és a benne élt emberről.” Minden bizonnyal az 1989 utáni eufória hatására állapítja meg: „Megváltozott a szó, a költői szó ereje: a hitelét veszített ál-szavak halottá váltak, néhány elkopotott, igazi jelentésében meghamisított szó elvesztette aranyfedezetét.” Részint korábban írt, de elrejtett, fiókban őrzött, s ekkor közölt versekről és valóban a jelzett évben születettekről van szó. Ezek megidézik 56-ot, megéneklék az újratemetést. Csaknem száz itthoni és határon kívüli költő és író művét említi, mindegyiket jellemezve röviden, gyakran éppen stilisztikailag. Mindnyájunk lelkiállapotát, csalódásait, szenvedéseit és reménykedését Tornai József versének a címével találóan így jellemezte: „A hátha, a mégis, a remény”.

A stilisztikát és a stílust egy kissé távolabbról érinti az *Irodalmi történetek – a Forrás körül* című tanulmány (Forrás 1991/6. sz. 87–90). Az irodalomtörténet számára is fontos, érdekes és valós történeteket olvashatunk itt Weöres Sándorral, Illés Endrével, Pilinszkyvel, Tamási Gáspárral kapcsolatban. Egyet idézek, mit mesélt nagy unszólásra Tamási Gáspár, a *Vadon nőtt gyöngyvirág* című könyv szerzője (89): „Lent vótunk a Regátba. Dógoztunk. Este elmentünk a bodegába. Ittunk. Kigyüttünk. Ránkgyütték a kutyák. Kihúztunk egy lécet a kerítésből. Kidúlt a kerítés. Kihúztunk egy másik lécet. Újra kidúlt egy kerítés. Hívtak a milíciára. Én mertem elmenni, mert én vótam a legöregebb. Azt mondták, hogy nincs baj, mer én büntetlen előéletű vagyok. De soha többet ilyen ne forduljon elő.” (Tamási Gáspár szűkszavúságára erdélyi barátaimtól hallottam – folytatja Szekér Endre –, hogy amikor kitüntették a *Vadon nőtt gyöngyvirág* megjelenésekor, a következőt mondta: „A döntés helyes volt. A pénznek nálam jó helye van. Isten éltesse az elvtárs urakat!”)

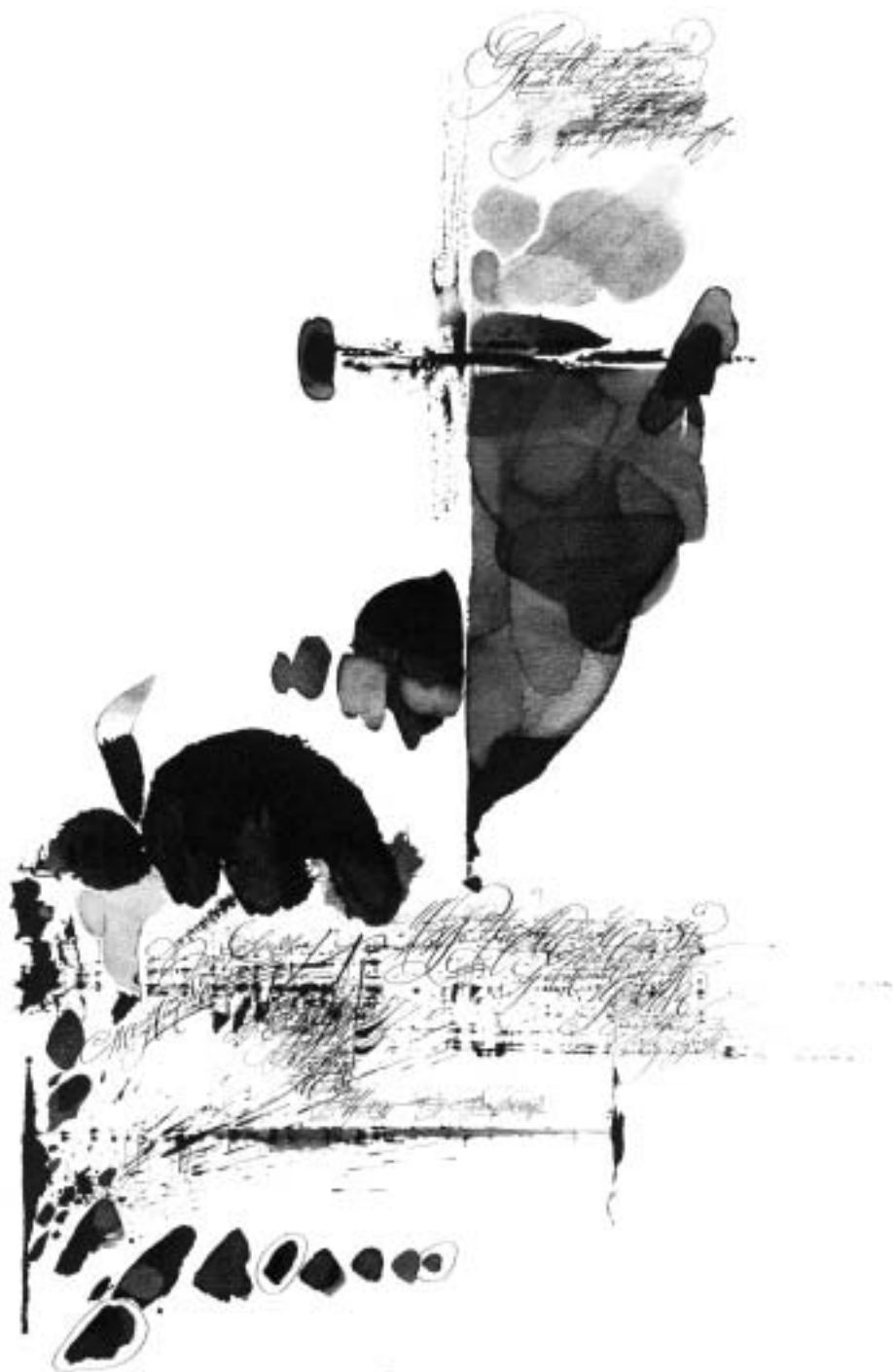
Igazi stílus tanulmány viszont a *Márai stílusának varázsa* című (Forrás 1993/8. sz. 68–74), amelynek Máraitól vett mottója: „A stílus nemcsak az ember, a stílus minden”. A szerző nem módszeresen, nem a stilisztika diktálta sorrendben, hanem mások megállapítására és saját tapasztalataira hagyatkozva mégis a mélyére tud hatolni Márai stílusának. Úgyhogy a tanulmányt elolvastva előttünk áll Márai varázsos stílusának valamennyi lényeges vonása. Megjegyezi többek között: „A Márai-mondat hangulatteremtő ereje olvasókat vonzott, iskolát teremtett... Ehhez hozzájárul a Krúdytól is tanult impresszionista

jelleg, az érzékletek, a szín, fény, szag, illat hatásainak ábrázolása. Márai Renoir-színeket vesz észre egy havas budai reggel, rózsaszín felhőket, világoskék eget. Máskor a luganói őszi szagot és csendet észleli..." (74).

Utoljára hagytam ünnepeltünknek a *Kortársaink* sorozatban megjelent *Benedek Marcell* című kismonográfiáját (1995). Nem is annyira a stilisztikai mondanivalója miatt – bár ez se lebecsülendő! –, hanem egyszerűen azért, mert a sokoldalú (irodalomtörténész, szépíró, olvasástanító) Benedek Marcell mintha egy kissé eszményképe lenne a szerzőnek. Ezért foglalkozott vele olyan szeretettel, vonzódással, sőt beleérzéssel. Teljesnek mondható képet kapunk hát itt művelődéstörténetünknek erről a sajátos alakjáról. Egyébként a stílus is fontos helyet kap mind Benedek Marcell munkásságában, mind Szekér Endrének a róla szóló művében. Mit nevezünk irodalmi alkotásnak – teszi fel a kérdést Benedek Marcell *Az olvasás művészete* című munkájában, majd meg is válaszolja: „Az olyan írást, amely emberi érzelmeket, emberrel történt vagy vele vonatkozásba hozható eseményeket vagy jelenségeket kifejez és művészi formában megformál.” (60) És még hozzáteszi: „Csak azt kell megtanulni, hogy ne csupán azzal törődjön: mi van az olvasott műben, hanem azzal is: hogyan van megírva.” (Úgyanott, idézi Szekér Endre.) Aztán az írói egyéniség és a stílus összefüggésével kapcsolatban utal Benedek Marcellnek egy másik lényeges megjegyzésére: „A stíluson fordul meg minden. De stíluson igazán az egész embert kell értenünk: nemcsak a szavak válogatását, a mondatok kötését, hanem azt az erőt is, amely a szavak és a mondatok mögül sugárzik az olvasó felé.” (102)

3. És milyen magának Szekér Endrének a stílusa? Röviden azt mondhatjuk: mindig a tárgyhoz illő, ezen belül közvetlen, hiteles, és ami a fontos: olvastatja magát. Csak egyetlen igazoló példát: milyen kedvesen idézte meg barátját, Ilia Mihályt az *Írók, művek, levelek (25 év a Forrás szerkesztőségében)* című írásában: „Ilia Mihályra szeretnék hivatkozni. Nincs hozzá hasonló ember, irodalomtörténész, szerkesztő az országban, aki olyan gyakran, a legváratlanabb alkalmakkor keres fel soraival. Tanár és szerkesztő a legmagasabb szinten: mindenkire odafigyel Kolozsvártól Párizsig és Kecskemétiig, aki a magyar irodalommal valamiféleképpen kapcsolatban van. S most 1993 szeptemberének vége felé, Mihály-napkor hadd kívánjak neked az egész szerkesztőség nevében – a későbbi megjelenés miatt elnézésed kérve – névnapodkor és születésnapodkor minden jót. S azt, hogy a Forrást még hosszú évtizedeken át olvassad, segítsed, bíráljad a Tőled megszokott jó szándékkal, szóban és levélben.” (88)

4. Kedves Bandi! Eddigi kiterjedt életműved fényesen bizonyítja, hogy a stílussal való foglalkozás, a stilisztika köztes tudomány: része mind a nyelvészetnek, mind az irodalomtudománynak. Joggal írtad hát az *A stílus – az író* című munkádban: „Az irodalom és a stílus vonzásában telt el az életem” (279). Azt kívánom tehát hetvenedik születésnapodon, hogy így teljen tovább is az életed, és hogy maradj meg mindig – ahogy köszöntőm címében is jeleztem – a „forrás”-nál, e kedves szónak mind a két értelmében.

Spelman   *Spelman Spelman Spelman*

Spelling   *Learning to spell*

